

Vestjydske Skoleforhold i det attende Aarhundrede¹.

Af Sognepræst M. H. Nielsen i Kvong.

DET skulde være min Opgave at fortælle mine Tilhørere lidt om, hvordan der i det 18. Aarhundrede blev holdt Skole her i Landet, særlig da her i Vestjylland. Vi vil foreløbig standse ved Aaret 1735. I nævnte Aar udgik der til Stiftsøvrighederne i samtlige Landets Stifter en kongelig Ordre om at fremkomme med Indberetninger vedrørende Skolevæsenets daværende Tilstand og dets mulige Forbedring. Blandt andet ønskedes der Oplysning om, hvor mange Skoler der fandtes i hvert Stift, bortset fra de Skoler, ialt 240, som Frederik IV. i Aarene efter 1720 havde ladet

¹ Foredrag, holdt ved et af Hist. Samf. f. Ribe Amt afholdt Møde i Esbjerg d. 19 September 1907. Her lidt udvidet.

Utrykte Kilder: Ribe Amtsarkiv, „Forskellige Sager“ Pakke Nr. 9, i Landsarkivet i Viborg. Forskellige Pakker i Ribe Bispearkiv, Herredspakkerne sammesteds. De vigtigste *trykte* Kilder: Carl Engell: „Almueskolen under Christian VI“ i Ugeskrift for Skolen 1877. H. F. Rørdam: Danske Kirkelove. J. Nissen: Fra Folkeskolens Omraade. O. Nielsen: Hist. Efterretn. om Skadst Herred.

opføre rundt om paa Ryttergodset eller de kongelige Godser.

Naar vi nu om Dage rejser gennem Landet, er der gerne i hvert Sogn to Bygninger, om hvis Bestemmelse vi ikke er i mindste Tvivl — Kirken og saa en Bygning med høje Mure, mange og store Vinduer, Skolen. Paa den Tid stod Kirken der i samme Skikkelse i Almindelighed, som den staar endnu, og som den har staaet gennem Aarhundreder. Men en Skole vilde vort Øje forgæves spejde efter i de fleste Sogne. Fattigst paa Skoler var Viborg og Ribe Stift. I Viborg Stifts 217 Sogne var der kun 23 Skoler eller en Skole omtrent i hvert niende Sogn. I Ribe Stift var Forholdet noget nær det samme. Man kunde vandre Herreder igennem uden at støde paa en Skole. I hele Koldinghus Amt var der saaledes kun to Skoler, foruden de kongelige, nemlig i Nørup og i Randbøl. De var opførte af en „særdeles Elskere af Kirker og Skoler“, Kommerceraad Lichtenberg til Engelsholm. Det Herred, vi befinder os i, Skads Herred, maa siges at være særlig gunstig stillet. Her var der lige saa mange Skoler som i hele Koldinghus Amt. Den ene laa i Tjæreborg og var for faa Aar siden opført af den daværende Ejer af Krogsgaard, Amtsforvalter Jørgen Bruun i Ribe. Den anden laa i Hjerting og var opført af Beboerne selv. De har naturligvis ogsaa selv maattet sørge for Skolemesterens Underhold. Dermed har det maaske knebet noget. I Slutningen af det 17. Aarhundrede var der en Mand ved Navn Engelstoft, som havde faaet kongelig Bevilling paa at oprette et Værtshus i Hjerting. Ved hans Død gik Bevillingen over til en Datter af ham. Ved kongeligt Reskript af 15. April 1726 blev det imidlertid — vel nok efter

Ansøgning fra Beboerne -- bevilget, at „den aarlige Indkomst af Værts- og Herberg-Huset i Hjerting herefter maa anvendes til en Skolemesters Underholdning der i Byen, naar først Ane Engelstoft enten ved Døden er afgangen, eller hun skulde blive sindet til at flytte derfra“.

Lysest saa det ud med Hensyn til Antallet af Skoler i den sydlige Del af Stiftet, der dengang strakte sig langt ned i Sønderjylland, lige til Tønder. Selve Tønder hørte dog paa den Tid ikke med til Ribe Bispedømme, men adskillige Sogne Nord og Vest for Byen. Flere Sogne hørte ikke blot i kirkelig, men ogsaa i verdslig Henseende under Kongeriget. Man stødte her paa Sogne med indtil 3 Skoler, ja, i Døstrup Sogn, der ligger omtrent midtvejs mellem Tønder og Ribe, var der endog 4 Skoler, „som Sognefolket selv har ladet bygge og vedligeholder, ligesom de selv underholder og lønner Skoleholderen“. Flere Steder fra meldes der om, at man har indrettet Kirkens Vaabenhus til Skolestue.

Naar der fandtes saa mange Skoler i disse Egne, mens den nordlige Del af Stiftet næsten var blottet for Skoler, skyldtes det vel nok for en Del den Omstændighed, at Bønderne her socialt og økonomisk stod over de nørrejydske Bønder. Men der er ogsaa, som vi siden skal se, en mere aandelig Grund til de mange Skoler netop her i Vestslesvig eller i Tønderegnen.

Var nu den almindelige Mangel paa Skoler ensbetydende med, at der heller ingen Lærere var, og at der overhovedet ikke fandt nogen Undervisning Sted, saa Befolkningen var hensunken i fuldstændig Uvidenhed? Det Indtryk kunde man jo let faa, hvad den da-

værende Biskop over Ribe Stift ogsaa har en Fornemelse af. Han beklager i sin Indberetning i høj Grad denne Mangel paa Skoler, „hvoraf man snart maatte falde paa de Tanker, at idel Vankundighed baade om Gud og hans hellige Ord boede i Landet, mens jeg, Mathias Anchersen, som udi de fleste og længst fra liggende Herreder har været at visitere, snart overalt haver fundet saa grundige og vel oplyste Menigheder, at jeg med Glæde hele Dage paa hvert Sted til Ungdommens Overhørelse har udholdt.“

Det Billede ser jo ret lyst ud. Men vi maa lægge Mærke til, at den Oplysning, Talen her er om, kun angaar „Gud og hans hellige Ord“ : den kristelige Børnelærdom. En saadan Undervisning i den kristelige Børnelærdom blev der givet i de fleste Sogne. Og hvem var saa i de Dage Folkets Lærere? Ja, Biskop Anchersen siger, at Menighedernes grundige Oplysning næst Gud maa tilskrives „alene Præsternes og Degnenes Flittighed“. Det er vel tildels sandt, men helt passer det dog, som vi siden skal se, ikke.

Præstens Undervisning var væsentlig knyttet til Kirken. I Kirkeordinansen fra 1539 er det bestemt, at Præsten hver Søndag, efter at Prædikenen er endt, fra Prædikestolen skal oplæse en Part af Luthers Katekisme samt forklare en Del af det oplæste. Oplæsningen skal foregaa saa langsomt, at Tilhørerne bag efter kan gentage det oplæste for sig selv.

Den egentlige Undervisning af Børnene paahvilede dog Degnene. I en Forordning fra 1634 hedder det om dem, at de „fast alene dertil ere indstiftede“, at de skal undervise de unge i deres Børnelærdom.

I Kirkeordinansen befales det da ogsaa Degnene at „undervise det unge Bondefolk udi Børnelærdommen,

Katekismo, én Sinde om Ugen udi Sted og Stund, som Sognepræsterne dennem foreskrive . . . og dersom de dertil ere ikke bekvemme, da maa de ikke være Sognedegne“. Denne ugentlige Undervisning fandt gerne Sted om Søndagen i Kirken enten før Prædiken, idet Degnen taler med Børnene „nede ved Fonten . . den Stund, Præsten skrifter Folket i Koret“, eller ogsaa under selve Prædikenen, idet Undervisningen da gik for sig ude i Vaabenhuset. Undertiden fandt Undervisningen ogsaa først Sted efter Gudstjenesten.

Endvidere skulde Degnen i Henhold til en Bestemmelse fra 1555 mindst tre Gange om Aaret gaa ud i Landsbyerne efter endt Gudstjeneste og der „udi en Dannemands Hus sammenkalde unge Folk og der lempelig undervise og forhøre dennem udi Katekismo, med en god Tilløkkelse, og sjunge en Salme med dennem, og lade dennem siden høviskeligen lege paa Gaden“. Denne „Degnelæsning“, som den gerne kaldtes, blev siden hyppigere. I Kristian V's Danske Lov er det bestemt, at den skal finde Sted en Gang om Ugen.

De Krav, Loven stillede til Degnen med Hensyn til de unges Undervisning, var, som vi ser, ikke ret store. Alligevel føres der jævnlig Klage over, at de ikke skete Fyldest. Nu maa det imidlertid huskes, at der som Regel kun var én Degn i hvert Pastorat, saa at de fleste Degne havde to hele Sogne til Virkefelt. Det kunde ogsaa hænde, at et Sogn eller et Pastorat slet ikke havde nogen bosiddende Degn, men at Degnen var en Discipel fra nærmeste Latinskole. I lang Tid efter Reformationen blev nemlig Degnetjenesten i en Omkreds af indtil to Mil og derover fra Købstæderne besørget af de ældre Disciple i vedkommende Købstads

Latinskole. Disse saakaldte Løbedegne, der var Genstand for idelige Klager fra Sognefolkets Side, blev dog efterhaanden saa godt som overalt afløste af Sædedegne eller bosiddende Degne.

Men Ungdommen havde flere Lærere end Præsten og Degnen. Og her maa da først og fremmest nævnes Børnenes Forældre eller ogsaa ældre Søkende. Var Forældrene ikke selv i Stand til at undervise deres Børn, lod man dem gaa hen til en mere kyndig Nabo, eller man lejede et yngre Menneske, Mand eller Kvinde, til at undervise dem. Vidnesbyrd herom har vi fra mangfoldige Sogne. Jeg skal anføre et Par. I en Indberetning fra Præsten i Lem Sogn, Bølling Herred, af 16. Maj 1739 hedder det bl. a.: „Indtil Børnene bliver 7, 8 à 9 Aar gamle underviser enten Forældrene selv deres Børn i A B C, Katekismus og mere, eller de ældre lærer de yngre, eller Naboerne ligger sammen og haver en lille Knægt, Dreng eller Pige, eller nogen anden, som de kan have i Husene for bare Føden, til de smaa deres Undervisning under Forældrenes egen Opsigt i de første Elementer. Og naar de saa vokser op og behøver mere Undervisning, gaar de til Degnen i Skole; der foruden hver Søndag efter Prædiken og hver Onsdag om Vinteren, ved Middagstide, enten der sker Prædiken eller ej, og bliver saaledes af Degnen undervist, ja, oftest af Præsten selv, saa Ungdommen, hver efter Alders Maade, er ej ukyndig, Gud ske Lov! i deres Guds frygt og Kristendoms Sager.“

Den Skildring er vel nok holdt i lovlig lyse Farver¹, den passer i hvert Fald ikke paa alle Sogne, særlig ikke paa Annekssognene. Men flere Steder fra

¹ Jfr. Hardsyssels Aarbog I 85 flg.

høres dog lignende, om end noget mindre højstemte, Vidnesbyrd. Fra Lyne Sogn i Nørre Horne Herred skriver Præsten i en Indberetning fra samme Aar: „Udi Sognet er ingen oprettede Skoler, ej heller nogen Sinde har været, men Forældre selv har lært deres Børn at læse eller tiltalt en eller anden nu udi en nu i en anden By at holde Skole for dem iblandt om Vinteren.“ Lyne er Anneks til Kvong Sogn i Vester Horne Herred. Fra Aal Sogn, der ligger i sidstnævnte Herred, hedder det: „Ingen Skole har her været i Aal Sogn i Mands Minde. Men Forældrene har selv undervist deres Børn, og de, som ikke har haft den Kundskab, har ladet dem enten gaa til Degnen eller andre i Sognet, som i Guds frygt og fornøden Lærdom dem haver undervist.“

Vægten er, som vi ser, ogsaa her lagt paa Børnenes „Guds frygt og Kristendoms Sager“. Ret meget mere hørte der næppe med til „fornøden Lærdom“.

At Børnene lærte at læse, fremgaar jo tydeligt nok af de ovenanførte Udtalelser. Vi husker maaske, at Holberg lader Jeppe paa Bjerget læse i Davids Salmer den „hele Nat, før Auktionen skulde staa“. Jeppe's jydsk Fæller stod næppe tilbage for ham. De havde jo slet ikke kendt til Vornedskab som de sjællandske Bønder, og Hoveriet havde heller aldrig været saa strengt i Jylland som paa Øerne — særlig ikke i Vestjylland. En samtidig, der var godt kendt med Forholdene, kan da heller ikke andet end rose Jyderne for deres „Lyst og Drift til at lære at læse“, mens Lysten og Evnen til at lære er forsvunden paa Øerne, særlig paa Sjælland og Lolland, hvor „Bonden med Agerdyrkning saa overmaade stærkt [er] bebyrdet det hele Aar igennem, at han fast ingen Ophold eller Lise kan have.“

Skrivekunsten blev ogsaa dyrket enkelte Steder. Jeg skal nævne et Par Eksempler — det ene fra Sønder Omme Sogn, det andet fra Bølling Herred. „Her findes,“ siger de Sønder Omme Bønder 1737 med en vis Selvfølelse, „mange skikkelige Mænd, som er oplært i dette Sogn, saaledes at de kan baade læse og skrive.“ Fra Bølling Herred hedder det: „Der er nu fast ingen blandt den gemene Mand, at jo baade Mand og Kone kan smukt læse i Bøger, og en Del kan vel ogsaa skrive noget.“¹ Altsaa: læse kunde de fleste, kun enkelte naaede saa vidt, at de ogsaa kunde skrive.

Var der Degne, som ikke opfyldte Lovens Krav, saa var der, hvad de ovenfor anførte Udtalelser viser, andre, der gjorde udover, hvad Loven krævede. De holdt virkelig Skole. Det var ikke alle, der havde det som Degnen i Brørup, Christian Frølund, der sagde, at „saasom han fik intet derfor (for at holde Skole), saa vilde han ej heller have Umagen dermed, med mindre nogen hans Slid vilde belønne“. I det Raisonnement kunde der jo være en vis Billighed. Mere medgørlig var Degnen i Gørding. I Aaret 1732 begyndte han at holde Skole for Sognets Ungdom og fortsatte hermed de følgende Aar „Menigheden til Fornøjelse“. Har Degnens Skolegerning virkelig været Sognets Beboere til Fornøjelse, har de vel ogsaa paa en eller anden Maade paaskønnet den. De Sønder Omme Bønder paastaar, at hos dem har Degnen og hans Formænd holdt Skole, „saalænge nogen kan mindes“.

Naar de vestslesvigske Bønder stod højest med Hen-

¹ Allerede i Aaret 1616 taler Beboerne i Dejbjerg og Hanning om, at Degnen har deres Børn „udi Læsen og Skrivelse med Flid forfordret“. Hardsyssels Aarb. I 44.

syn til Skolevæsenets Udvikling, saa skyldtes det, som jeg før antydede, ikke blot sociale og økonomiske, men ogsaa aandelige Forhold. Der gik i de Dage en aandelig Strømning fra Tyskland ind over vort Fædreland, den saakaldte Pietisme. Over Sønderjylland, særlig Vestslesvig, naaede denne Strømning til Kongeriget. I Tønderegnen stod, kan man gerne sige, den danske Pietismes Vugge.

Med Pietismen fulgte Sansen for en bedre Undervisning, baade i dens Hjemstavn og da den naaede her til Landet. I den tidlige Ortodoksis eller Rettroenheds Tidsalder havde man lagt Hovedvægten paa den rene Lære og den rette Kirkeorden. Den kunde opretholdes ved en særlig Klasse af Mennesker, Præster og Degne, der fik deres Uddannelse paa Latinskolerne i Købstæderne. Men Pietismen vilde naa frem til alle, til hver enkelt, saa han kunde tilegne sig Guds Ord saaledes, at det for ham blev til Liv og ikke blot noget udenad lært. Vejen hertil var en forbedret Undervisning.

Det er Pietismen, vi skylder Udstedelsen af den første danske Folkeskole- eller Almueskolelov, der udkom 23. Januar 1739. Det er en Mærkedag i den danske Skoles Historie. Fra 1735 og i de følgende Aar var der indsamlet en hel Del Oplysninger Sagen vedrørende, og til at bearbejde det indsamlede Stof havde Kongen, Kristian VI, der tilhørte den pietistiske Retning og selv var meget ivrig for Sagens Fremme, nedsat en Kommission. Frugten af dennes Forhandlinger blev Skoleloven. To af dens Fædre var Hofpræsten Bluhme og Juristen Andreas Højer, begge fra Tønderegnen og begge tilhørende den pietistiske Retning. Frem for nogen anden har Johan Bartholomæus

Bluhme virket for Gennemførelsen af den første danske Almueskolelov.

„Om Skolerne paa Landet i Danmark, og hvad Degnene og Skoleholderne derfor maa nyde“ — saaledes lyder Forordningens fulde Titel. Samtidig, som et Tillæg til Loven, udstedtes der en „Instruktion, hvorefter enhver Degn og Skolemester paa Landet i Danmark i Skoleholdet sig skal forholde“. Vi skal nu se lidt paa Hovedindholdet saavel af Forordningen som af Instruktionen.

Allerførst paabydes det, at for Fremtiden skal Degnene „holde ordentlig dansk Skole“ og ikke nøjes med den i Danske Lov paabudte ugentlige Undervisning i Børnelærdommen. Er Degnen ikke „bekvem“ til Skolehold, eller fører han ikke „et kristeligt eller anstændigt Levnet“, kan det tillades ham at holde Substitut eller Stedfortræder. Vil han ikke det, skal han „removeres“.

Hvor der fattes Degneboliger, og det var paa Trods af Loven Tilfældet mangfoldige Steder, skal der opføres saadanne med tilhørende Skolestue. Til de forhaandenværende Degneboliger skal der bygges et Par nye Fag (2, 3 à 4) til en bekvem Skolestue. Da Degnen umulig selv kan overkomme Undervisningen i vidtstrakte Sogne, endsige i to Sogne, skal der paa Steder, hvor saadanne Forhold forefindes, ansættes en Skoleholder og indrettes en Skole til ham.

Paa Steder, hvor ingen Degn eller fast Skoleholder kan faas, maa man nøjes med en Omgangslærer — „en skikkelig ung Person, som for den blotte Kost og en ringe Løn vil informere Børnene, og Præsten giver et godt Skudsmaal, hvilken Præsten først nogen Tid selv skal præparere, indtil han af Provsten kendes

dygtig til Skolehold, og siden bør Præsten have des nøjere Opsyn med saadanne og idelig selv undervise og holde dem i Øvelse, saa de med Tiden kunde blive til Skolehold bekvemme“.

Foruden sin tidligere Løn skulde Degnen nu have 6 Rdlr. aarlig for at holde Skole og desuden Brændsel til Skolens Behov. Skoleholderens Løn fastsættes til 12 Rdlr. i Penge, 5 Tdr. Rug og 7 Tdr. Byg, fri Græs og Foder til 2 Køer og 6 Faar samt fornødent Brændsel til Skolen. Omgangslærerens Løn fastslaas ikke.

Af tvungne Fag er der kun to: Religion og Læsning. Men der skal ogsaa gives Undervisning i Skrivning og Regning til dem, der forlanger det. For fattige Børn er Undervisningen gratis, mere formuende Folks Børn skal derimod betale fra 2 til 4 Skilling ugentlig for Undervisningen.

Den daglige Undervisning skal — hedder det i Instruksen — begynde med en Morgensalme og Bøn samt Oplæsning af et Kapitel af den hellige Skrift. Efter Oplæsningen synges en Pønitense- eller en anden gudelig Salme. „Imedens Bønnen læses, skal Børnene ligge paa Knæ og tilses, at de med Andagt synge Salmerne, bede Bønnen og høre Guds Ord læse.“ Derefter skal Læreren begynde at læse for Børnene. „Og skal Drengene sidde ved Borde for dem selv og Pigerne for dem selv, adskilte ved et Skillerum eller Tralværk. Han skal lære Børnene Dr. Luthers liden Katekismus, saa at de først ret forstaar hvert Stykkes Mening og siden lære den Ord for anden udenad; og derpaa den almindelige Katekismi Forklaring, hvilket han ej skal vænne dem til at lære saaledes, at de binder sig til Ordene, men han bør

forandre Spørgsmaalene, saa at de kun gør Rede for Meningen og ej læse Ordene op uden at forstaa dem. . . . Alle Børn i Skolen skal han først lære at læse reeligt og rent i Bøger, og naar Forældrene det begærer, informere dem i at skrive og regne. Ligesom Læsningen om Morgenens begyndes, saa skal den og om Aftenen endes med Sang, Bøn, Læsning i Bibelen og en Aftensalme; dog om Vinteren, naar det er ondt Vejr, da synges kun et Par Vers af en Salme, paa det Børnene ved lys Aften kan hjemkomme og ej ved Snefog og i Mørke skal komme til Skade.“

Det, der søgtes gennemført ved Skoleloven af 1739, var i det væsentlige, hvad der i Forvejen fandt Sted paa de kongelige Godser og hist og her var indført ad frivillig Vej. Man vilde gøre almindeligt, hvad der før fandtes spredt. Det kunde synes ikke at være saa grumme meget, og dog var det en saa stor Opgave, at det var umuligt foreløbig at gennemføre den. Tiden var i økonomisk Henseende slet og blev i de nærmest følgende Aar end slettere. Allerede Aaret efter, at Loven var udstedt, kom man til det sørgelige Resultat, at Jordegodset umulig kunde bære de med Opførelsen af de mange nye Skoler og med Udredelsen af Skoleholderens Løn forbundne Udgifter. Derfor maatte Kongen, om end med blødende Hjerte, under 29. April 1740 udstede en Plakat, hvorved Fordringerne i den Aaret i Forvejen udstedte Forordning nedstemtes betydeligt. Det var navnlig Tilfældet med Hensyn til Antallet af Skolerne og med Hensyn til Lærernes Løn. Nu overlades det til Proprietæerne eller Lodsejerne selv — „med Øvrighedens Tykke“ — at foreslaa, hvor mange Skoler, der skal være paa hvert Gods, og hvorledes Udgiften til Skolernes Op-

førelse skal fordeles. Endvidere overlades det til Lods-ejerne selv at bestemme Lærernes Løn, idet Kongen udtaler det Haab, at de vil „behandle Skoleholderne saaledes, at disse ikke skal gøre deres Arbejde sukkende“.

Vi skal nu se lidt paa, hvorledes Loven for disse Egenes Vedkommende blev praktiseret.

Degnene skulde jo nu alle holde ordentlig Skole. I den Anledning skulde Biskopperne hver i sit Stift erkyndige sig om, hvorvidt de Degne, der var i Embede, var i Stand til at holde Skole. Vi maa da først vide, hvilke Fordringer der i Loven stilledes til en „bekvem“ Skoleholder. Her er de: 1) „Om han kan tydeligen undervise Børn i at læse. 2) Om han forstaar sin Katekismus og den rette Saliggørelsesorden, kan selv derfor gøre Rede, saa og viser sig bekvem derover at katekisere. 3) Om han har gode Testimonia om et ulasteligt Forhold, og i Særdeleshed, at han ej bander, ej lyver, ej er tilgenegen til Drukkenskab, Liderlighed eller Ufredelighed. 4) Om han skriver og regner vel eller saa godt, som i hans Skole behøves, og kan deri informere, samt om han skriver orthographie Dansk.“

Det viste sig, at maalte med den Alen faldt adskillige af Stiftets Degne igennem. Det var saaledes Tilfældet med Degnen i Kvong, der i en Indberetning til Biskoppen fra Provsten i Varde faar følgende Skudsmaal: Han er „ubekvem til sit Embede, saavidt han lidet kan sjunge, mindre læse, regne og skrive“. Man kunde maaske mene, at et saadant Skudsmaal skyldtes Malice fra Provstens eller Præstens Side. Det har dog næppe været Tilfældet. Derpaa tyder i hvert Fald

Tilføjelsen: „Dog paa hans Liv og Levnet kunde Præsten hannem intet utilbørligt paasige.“

Vi tager et andet Eksempel, fra Vilslev: „Degnen her ved Stedet tilstaar selv for den høje Øvrighed, at han ikke er saa fuldkommen, som han gerne ønskede, de fire Poster, Hans Majestæts allernaadigste Forordning om Skolevæsenet anbefaler, at kunne præstere, men gerne sig vil anskaffe en Substitut, i underdanig Tillid den høje Øvrighed vilde forunde det, de begge nogenlunde kunde leve af. Meget ondt véd jeg ellers ej, han er hengiven til, men gør, hvad han kan.“ Degnen selv, Jacob Bruun, stadfæster dette Vidnesbyrd „med egen Haand“.

Hr. Jacob Bruun har næppe nogen Sinde duet til at holde Skole. Det kan derimod ikke siges om hans Nabo, Degnen Lars Christian i Darum. Om ham hedder det, at han „har i forrige Tider været god, ja saa god, at nogle Borgere fra Ribe har holdt deres Børn her i Sognet for at faa dem informeret af ham“. De Dage er imidlertid forbi, og Grunden dertil var vel nok den, at han, som det hedder videre, „var for nogle Aar siden forfalden til det, man kalder Drukkenskab, men nu paa et Par Aars Tid har forladt det Levnet“. Nu er han imidlertid for gammel og affældig til at forestaa nogen Skole. Som et vemodigt Minde om svunden Herlighed stod endnu Skolen, men den er „uden Loftskud, hvor ingen Varme kan være, og holder hverken for Regn eller Vejr“.¹

¹ Under 23. Marts 1735 skriver Præsten Poul Curtz i Darum saaledes om Skolevæsenet der i Sognet: „Udi Darum Sogn har Degnen, da han var frisk og stærk, alletider holdt Skole i sit eget Hus, som er en Bolig, han har fæstet af Herskabet paa Kjærgaard, saa han ingen Degnebolig har. Men siden

Dette maa være tilstrækkeligt som Vidnesbyrd om Degne, som enten maatte „removeres“ eller holde Substitut. Men mange Degne var der naturligvis, der som ovennævnte Christian Frølund i Brørup i alle Maader var „capable til at undervise Ungdommen“. Det gjaldt f. Eks. hans Nabo Jens Baggesen i Føvling, Digterens Bedstefader. Han „forestaar sit Degneembede upaaklageligt, er ogsaa bekvem og dygtig til Skolehold“. Han var nu ogsaa Student. Det at være Student var dog ikke i alle Tilfælde ensbetydende med at være bekvem til ogsaa at være Skoleholder. Degnen Erich Holst i Stavning, der var „studiosus“, faar det Vidnesbyrd, at han „fører et udvortes skikkeligt Liv og Levnet, forretter sit Degneembede upaaklageligt, men [er] ej i alle Maader bekvem til Skoleholder, kan vel lære Børn at læse og skrive læseligt, men ej regne“.

Ifølge Danske Lov skulde Degnene være Studenter. Det var dog langt fra Tilfældet med dem alle. For Ribe Stifts Vedkommende var næppe Halvdelen det. Grunden dertil var vel nok, som Stiftamtmand Gabel og Biskop Anchersen udtalte i deres Indberetning fra 1735, at Degneembederne her var saa slette, at en Mand kun „armelig og kummerlig“ kunde faa sit Udkomme af dem. Derfor maatte man i Almindelighed nøjes med en Mand, som „tillige kunde fortjene sit Brød ved Bondearbejde“. Ikke saa sjælden havde Godsejeren faaet sin Foged eller sin Kusk anbragt

han er bleven paa et Par Aars Tid affældig, holder en anden Person, som Bønderne selv har akkorderet med, Skole for hele Sognet, dog saa, at Bønderne lejer en Stue hos en Mand i Byen for at have Børnene i Skole derudi om Vinteren.“

som Degn. Det kunde ogsaa hænde, at Biskoppens Kusk rykkede ind i et Degneembede.

Ogsaa efter Skoleloven af 1739 skulde Degne og Skoleholdere helst være Studenter. Absolut nødvendigt var det dog ikke. Ustuderede Personer skal foretrækkes for saadanne, som ingen gode Vidnesbyrd har, og som ikke viser sig at være bekvemme til „opbyggeligt Skolehold“. Den Student, der har vist Flid og Dygtighed som Skolemester, ham stiller Loven i Udsigt, at han efter 3—4 Aars Forløb skal blive befordret til Degnekald, ja endog til Præstekald, om han „dertil dygtig befindes“. I den følgende Tid ser vi da ogsaa, at man i adskillige Sogne her i Vestjylland har faaet studerede Degne, hvor man før havde ustuderede. Ogsaa Mænd, som havde taget theologisk Embedseksamen, finder vi som Degne. Og vi hører om Degne, der i Lærdom stak dybere end Sognets Præst.

Vi mindes fra Holbergs „Erasmus Montanus“, at Per Degn „gør skønne Prækner . . . og kan tale om Misundelse, saa Taarerne maa staa een udi Øjnene“ — hvorvel han efter Jeppe Bergs Mening ikke selv var ganske fri for samme Last. Ogsaa herovre i Vestjylland hører vi om, at Degne prædikede, — ja for tit. Paa Landemodet i Varde i Aaret 1749 klager Biskop Brorson over, at „adskillige Præster af blot Mågelighed“ lader Degnene besørge deres Embede. Der var ogsaa en Præst, som søgte om Tilladelse til at faa Degnen ansat ligefrem som Kapellan — en Ansøgning, som Biskoppen dog ikke kunde bevilge. Manden skulde, mente Biskop Brorson, være enten Degn eller Kapellan. At der paa dette Sted har været et godt Forhold mellem Præst og Degn, kan der ikke tvivles om. Ogsaa andetsteds fra har vi Vidnesbyrd om et

godt Forhold mellem Præst og Degn. Men selvfølgelig har vi ogsaa Eksempler paa det modsatte. Saaledes stod Per Degn i Vester Vedsted og hans Præst ikke paa den venskabeligste Fod med hinanden. I bitre Toner klager Præsten til Biskoppen over Degnen: han har, mens Præsten indfører en Kirkegangskone, sneget sig bort for at — skyde Vildgæs. Det tjener noget til Per Degns Undskyldning, at Kirken ligger grumme nær ved Havet. Han har maaske ment at kunne være tilbage med Fangsten, inden Præsten var færdig med sin Tale.

Fra Aaret 1745 har vi en hel Del Indberetninger om, hvor vidt man var naaet i Arbejdet paa Skolelovens Gennemførelse. Af disse Indberetninger ser vi, at Degnene eller ogsaa deres Substitut nu virkelig er kommen til at holde Skole. Mange Steder fra hører vi ogsaa om, at der er opført nye Degneboliger med tilhørende Skolestue. Paa Steder, hvor der i Forvejen fandtes en Degnebolig, er der, som det hedder fra Grimstrup Sogn, et Par Fag „Degneboligen skikkeligen ibygt“. Mer end én Skole i hvert Sogn var en Sjældenhed, I Guldager Sogn var der en Skole baade i Hjerting og i Guldager. Men den i Guldager var rigtignok kun lejet. I det hele taget nøjedes man ikke saa sjældent med et lejet Lokale.

Der var ogsaa endnu Sogne, hvor der hverken var bygget Degnebolig eller Skole. Det var saaledes Tilfældet i Nørre Nebel. Der var rigtignok gjort Tilløb til at bygge en Skole. Et lille Træskur var rejst paa Kirkegaarden ind i Kirkegaardsdiget, men det synes at have været saa tarveligt, at Forældrene ikke vilde sende deres Børn derhen. I Vester Nebel havde man heller ikke endnu faaet nogen Skole, men Ejeren af

Øllufgaard, Sognets største Lodsejer, har lovet, at nu skal der blive en bygget. I Øse havde man heller ingen Skole, og Degneboligen, hvori Degnen samlede Børnene, var yderst slet. Præsten klager over, at den „ikke kan holde Vand eller Kulde ude, enten foroven eller neden, saa at Børnene, som i Vinter har søgt Degnen for at oplæres, har næppe kunnet subsistere. Degnen selv har af samme Aarsag ikke været ved saa sund Helbred, som han plejer“.

I Næsbjerg Sogn, Anneks til Øse, var der heller ingen Skole, lige saa lidt som der var nogen fast Skoleholder. Man nøjedes med Omgangslærere. Det samme var Tilfældet i de allerfleste Anneks sogne ligesom i de Byer, der laa langt borte fra Degneboligen. Der var i det hele taget langt flere Omgangslærere end fastansatte Skoleholdere. En Omgangslærer flyttede — hvad der jo ligger i selve Navnet — fra Hjem til Hjem, var i Almindelighed otte Dage paa hvert Sted. Her fik han Kosten imens, og hertil kom Børnene fra de andre Hjem i Byen. Undertiden holdtes der ogsaa Skole paa et bestemt Sted, saa det kun var Læreren, der flyttede rundt, „gik i Mading“, til de forskellige Hjem. At det undertiden kneb med Pladsen i Bondens Stue, og at der her kunde være en hel Del, som virkede adspredende, saa det blev vanskeligt for den i Reglen meget unge Lærer at holde Opmærksomheden fangen hos Børnene, siger sig selv.

I Plakaten af 29. April 1740, hvorved det overlodes til Proprietæerne eller Lodsejerne selv at bestemme Lærernes Løn, var der jo udtalt et bestemt Haab om, at Lærerne ikke skulde komme til at gøre deres Arbejde sukkende. Det var der adskillige, der kom til. Det var vistnok kun faa Steder, Degnens og Skole-

holderens Løn blev saa stor, som den oprindelig i Loven var bestemt til. I det hele taget var det en uheldig Maade, Læreren blev lønnet paa.

I hvert Sogn skulde der være en Skolekasse, hvorfra samtlige Udgifter: Skoleholderens Pengeløn, Vederlaget for fattige Børns Undervisning, Penge til Anskaffelse af Bøger til fattige Børn o. s. v., skulde udredes. Indtægterne til Skolekassen skulde hentes mange Steder fra. To Gange om Aaret, Fastelavns Søndag og Mikkelsdag, skulde der foretages Indsamling til Skolekassen i et udenfor Kirkedøren anbragt Bækken. Søndagen forud skulde Præsten „opmuntre“ Menigheden til hver „efter deres Vilkaar at kontribuere“. Ved alle kirkelige Forretninger — Bryllupper, Barnedaab og Begravelser — skulde der i samme Øjemed bæres en Tavle rundt. Det samme skulde ske ved Gæstebud i Hjemmene. En hel Del Smaabøder, for Helligbrøde f. Eks., skulde tilfalde Skolekassen. Ved hver Tingstue skulde man have en Bøsse, som skulde holdes frem for de mødende med Anmodning om Bidrag. Heri skulde ogsaa lægges mindre Mulkter, f. Eks. af dem, som „før Tingtiden eller udenfor Tinghuset bander eller buldrer“. — Endvidere skulde Husmænd, Haandværkere, Indsiddere samt ugifte Karle og Piger hver betale en lille aarlig Skat til Skolekassen. Endelig kan det nævnes, at de Penge, som hidtil var anvendte til Lys paa Altret, nu skulde anvendes til Skolevæsenet „som et Gud takkeligere og for Kirken og Landet højst nødvendigt Værk“.

Den Omstændighed, at Indtægterne skulde komme saa mange Steder fra, gjorde det vanskeligt, ja ofte umuligt, at faa dem ind. Vi støder da ogsaa paa ideelige Klager fra Degnene og Skoleholderne over, ikke

blot at deres Løn er for ringe, men ogsaa over, at der gøres uberettigede Indgreb i den Løn, der med Rette tilkommer dem.

Af de Børn, hvis Forældre havde Raad til at betale, skulde Læreren ifølge Loven have ugentlige Skolepenge, ligesom han af det Barn, der første Gang kom i Skole, var berettiget til at faa 4 Skl. i Indgangspenge. Som Følge heraf var Læreren naturligvis interesseret i, at der kom saa mange som mulig i Skole. Men det hændte ikke saa sjældent, at Beboerne i en By, som efter den for Sognet gældende Skolefundats eller Skoleplan, der var oprettet i Henhold til Loven og stadfæstet af Stiftsøvrigheden, hørte ind under vedkommende Lærers Skoledistrikt, holdt deres Børn borte fra Skolen. Grunden hertil var gerne den, at Vejen til Skolen var saa lang. De lod da deres Børn undervise af en Lærer, som de selv lejede, i Almindelighed en Omgangslærer. Men herved kom der jo et Skaar i den fastansatte Lærers Indtægter. Mangfoldige er de Klager, som i den Anledning fra Skoleholdernes Side indgaar til Stiftsøvrigheden.

Hvor Lærerens Løn for en stor Del bestod i ugentlige Skolepenge for hvert Barn, var det jo ogsaa i økonomisk Henseende af Betydning for Læreren, at Børnene mødte flittigt i Skolen. Men ogsaa paa det Punkt kneb det. Efter Loven var der rigtignok tvungen Skolegang, og der udtales strenge Trusler mod de Forældre, der lader deres Børn forsømme Skolen. Først skulde Præsten formane saadanne Forældre privat; hjalp det ikke, saa i Medhjælpernes Paahør eller ogsaa i Kirken forud for eller efter Gudstjenesten. Hjalp heller ikke det, kunde de genstridige udelukkes fra Nadyren. Tillige kunde Præsten melde den gen-

stridige for sit Herskab eller for Amtmanden, som saa alvorligen skulde straffe Vedkommende med Penge-
mulkt eller med Fængsel paa Vand og Brød efter
Forseelsens Størrelse.

De mange og haarde Trusler frugtede kun lide/ og blev vistnok kun sjælden anvendte. Præsten Huule-
gaard i Bryndum siger i Aaret 1785 med et Suk: „Jeg
er overbevist af Erfarenhed, at en Præsts Formaning,
Trusel og virkelige Straf sjælden, ja aldrig, udvirker
Hensigten af Forordningen, da skyldiges Gemytter
opirres mere end forbedres, og disse ophidser mange
med sig.“

Et lignende Suk har vi fra Præsten i Øse, Hr. Si-
rich, fra Aaret 1745. Han siger, at Forældrene her
„imod al Formaning uden Fornødenhed hindrer deres
Børns Salighed ved . . . Forsømmelse af Undervis-
ningen . . . hvilket jeg tillige med Degnen maa klage,
der aleneste af 18 Skolebørn har haft 6 at læse for,
der endda med største Ustadighed har søgt Skolen“. Den
Omstændighed, at Skolelokalet, Degnens private
Stue, var saa slet, kan maaske have tjent som Und-
skyldning for en Del af Forældrene til at holde deres
Børn hjemme. Men i Næsbjerg Sogn, der er Anneks
til Øse, synes der ikke at have været større Iver hos
Beboerne for at faa deres Børn i Skole. Ogsaa her
har Forældrene „meget lunkent besørget (Børnenes)
Velfærd, Læsning og Skriven, desuden har de aleneste
holdt dem til Skole lidet efter Jul og ikke før“.

En saadan Lunkenhed var dog ret enestaaende. Det
almindelige var, at der blev holdt Skole fra Mortens-
dag til Pedersdag, eller fra den Tid, Rugsæden var lagt
og Kreaturerne sat paa Stald, til de igen blev slupne
ud. I de Dage gik Kreaturerne ude en længere Tid

af Aaret end nu. Naar de første Foraarstegn var i Luf-
ten, kom først Faarene og noget senere de øvrige
Kreaturer ud i Heden, og saa var der Brug for Bør-
nene. Saaledes hævder de Sønder Omme Bønder 1737,
at de ikke kan undvære Børnene længere end fra
Mortens- til Pedersdag, „thi vores Børn behøves for
den øvrige Tid af Aaret, nogle at vogte Kvæg og
Faar for Ulven, og nogle at køre Lyng og Jord til
Træk“ (Gødning).

Kom end de fleste Børn til Skole de tre—fire Vin-
termaaneder, en Del var der altid, der blev helt borte
eller først indfandt sig, naar Konfirmationen nærmede
sig. Børnene maatte jo have saa mange Kundskaber,
at de kunde slippe over den. For mange blev den
Drivfjederen.

Det kunde ogsaa hænde, hvad jeg dog kun kender
ét Eksempel paa, at Skolegangen var gaaet helt ud.
Det var 1785 Tilfældet i Skads Sogn. Der fandtes
hverken Skoler eller Skolehold. „Skønt ofte herfra er
gjort Anmodning derom, er der dog“, klager Præsten,
Hr. Bøtcher, „stadig intet gjort“. Hvorlænge den Tilstand
havde varet, véd jeg desværre ikke¹. Først i Aaret
1787 synes der at være sket en Forandring til det
bedre. Da blev Sognet delt i to Skoledistrikter, et
østre og et vestre, og hvert af dem fik sin Skolefun-
dats eller Skoleplan stadfæstet.

Sognenes Udgifter til Skolevæsenet i det 18. Aar-
hundrede kan ikke kaldes svimlende store. Jeg skal
anføre et Par Eksempler fra Tiden henimod Aarhun-
dredets Slutning, nemlig fra 1785, da Bøndernes øko-
nomiske Stilling var bleven en hel Del bedre. Det

¹ En Tid lang synes Degnen i Jerne ogsaa at have undervist
i Skads Sogn. („Fra Ribe Amt“ IV 88.)

første er fra Nykirke Sogn, hvis Skolevæsen beskrives saaledes af Sognepræsten, Hr. M. S. Blangsted: „I Nykirke Sogn er 3 Skoledistrikter, nemlig i Vong, Gummersmark og Aalbæk Mølle, i Omme og i Ravn-søe og Størsbøl. Skoleholderen i Vong, Gummersmark og Aalbæk Mølle faar til Løn 4 Rdlr., i Omme 2 Rdlr. 2 Mk., i Ravn-søe og Størsbøl 2 Rdlr. 2 Mk. Skoleholderen tilligemed Børnene gaar omkring Hus fra Hus, opholder sig otte Dage hvert Sted og kun ofte paa saadanne Steder, hvor Børnene næppe kan rummes, og hvor det ene er til Hinder og Adspredelse for det andet. I den Tid faar Skoleholderen sin Underholdning paa samme Sted.“ Der holdes Skole fra Mortensdag til Pedersdag. Den samlede Lærerløn udgjorde saaledes for Nykirke Sogns Vedkommende 8 Rdlr. 4 Mk. samt Kosten til 3 Lærere i de faa Vintermaaneder.

I Faaborg Sogn, paa den Tid Anneks til Nykirke, var der 5 Skoledistrikter: „Faaborg By, hvor en god og tro Skoleholder lønnes med 6 Rdlr. 1 Mk., saavel for sin Undervisning som for et Værelse til Børnene og sin egen Underholdning. Vrenderup By har haft en Dreng til Skoleholder denne Vinter og givet ham 1 Rdlr. Rodebæk har givet en flittig og velskikket Skoleholder 2 Rdlr. for hans Undervisning, Husleje for Børnene og paa egen Kost. Agerbæk og Debel har haft en Dreng til Skoleholder og givet ham for denne Vinter 1 Rdlr. Autrup og Slebsager ligeledes en Dreng 1 Rdlr.“ Hele Faaborg Sogn rykker saaledes ud med 11 Rdlr. 1 Mark i Løn til 5 Lærere. De tre Dreng har naturligvis ogsaa faaet Kosten.

Man kan samstemme med Præsten i det til Indbetretningen føjede Suk: „Hvor meget maatte man dog ønske, at nogen Forbedring maatte ske i saa vigtig

en Sag, at de flittige Skoleholdere bedre kunde blive belønnede og derved mere opmuntres til deres Arbejde!“

Man undres egentlig heller ikke over, at Degnen derude i Nykirke og Faaborg havde gjort Strejke. Han holdt slet ikke Skole. „Han undskylder sig dermed, at Ravnsøe By, hvor han bor, er det mindste Skole-distrikt og betaler saa lidt for Skolehold. Han er derimod villig til at ville paatage sig Skoleembedet i en større Del af Sognet, naar han derefter maatte blive betalt for sit Arbejde.“

Kristian VI's Skolelov blev, som vi har set, ikke gennemført til Punkt og Prikke. Den deler Kaar med saa mange andre af Datidens Love: de er mere et Udtryk for, hvad Kongen og de styrende ønskede, der skulde ske, end for, hvad der virkelig skete. Blev end ikke alt i Loven gennemført, noget af den, og ikke saa ganske lidt endda, blev det dog. Og saa havde det sin store Betydning, at der her var opstillet et Maal, mod hvilket der skulde stræbes: at Oplysning kunde blive almindelig, hver Mands Eje, en virkelig Folkeoplysning. Det er ikke helt med Urette, naar der om denne Lov er bleven sagt, at „ikke mange Konger har sat sig et smukkere Æreminde for Eftertiden“.

Tillæg.

Efter Skolelovens Udstedelse blev der rundt i Sognene af Proprietærerne eller de største Lodsejere affattet Skolefundatser eller Skoleplaner, som for at have Gyldighed først maatte have Stiftsøvrighedens Approbation. Undertiden ændredes de lidt, for det meste anerkendtes de uden Indvendinger. Fra en hel Del Sogne er disse Skolefundatser endnu opbevarede, og de giver gode Oplysninger om, hvordan Skolevæsenet i sine Hovedtræk var eller blev ordnet i de forskellige Sogne. Heller ikke med

Hensyn til disse Fundatser tør vi gøre den Slutning, at de blev fulgte til Punkt og Prikke. Vi har tværtimod adskillige Vidnesbyrd om, at de ikke altid blev bogstavelig efterlevede.

Paa de følgende Blade skal vi som Prøve meddele tre saadanne Fundatser — en fra Janderup og Billum Sogne i Vester Horne Herred, en fra Aarre Sogn i Skads Herred og en fra Gørding Sogn i Gørding Herred.

I.

Skolefundats for Jandrup og Billum Sogne, approberet 24. Novbr. 1741¹.

Jandrup Sogn.

Udi dette Sogn behøves een fastsat Skole og 2de Omgangs Skoleholdere for de længst afliggende Byer og eensomme Steder. Og som for mange Aar siden har været et Skolehus opsat af Sognets Beboere udi Jandrup By², hvorudi ogsaa stedse har været holdt Skole, saa forbliver det og fremdeles dertil. Og holdes nu Skolen efterdags derudi af Degnen for forberørte Jandrup By samt Bandsberg og Strudvad Gaarde. Men som det behøver et Par Fags Tilbygning formedelst Degnens Iboelse, haver Kirkeejeren belovet paa egen Bekostning samme at tilsætte, hvilke siden tillige med de veststaaende 4re Fag af Huset holdes forsvarlig ved Lige af Degnen selv. Men de 4re østerste Fag, som er Skolestuen og fremdeles til samme forbliver, gjøres til Rette, i hvis [hvad] mangler, af Skoledistriktets Lodsejere, og siden holdes ved Lige af dennem. Og da dette Skolehus er opsat paa et Stykke af Byens Gadejord, omgives med nogle af Bymændenes paastødende Tofter samt Byens Agermark, hvorudi aarligen findes enten Kornsæd eller Tying, saa haver Degnen saaledes at holde sine Kreaturer i Hægte og Opagt, at de ikke tilføjer nogen Skade enten paa Korn eller Græsning. Og ellers iøvrigt at leve fredsommelig og skikkelig med omliggende Naboer og holde sig Byens Vide og Vedtægt efterrettelig.

Foruden denne fastsatte Skole vil der være for Hyllerslev By, Sønder- og Nørre-Heeboe samt Grydvad Mølle en Omgangs Skoleholder udi bemeldte Hyllerslev By, og en anden udi Kie-

¹ En betydningsløs Indledning og Afslutninger udeladt.

² I Aaret 1695.

rup for samme By med Jegum og Hannevang Gaarde og Boele. Og som samme Byer og Steder ikkun bestaar af ringe Hartkorn, formaaes ikke nogen Skolehuse udi samme at opsætte og ved Lige holde, ej heller behøves, men kan lejes en Stue i hver By, hvorudi Skolen kan holdes.

Skolelønnen angaaende, da nyder Degnen foruden sin Degneindkomst af begge Sogne 1) Renten af de Hundrede Rigsdaler, som Kirkeejeren Hr. Povel Borrebye har legeret og tillagt dette Sogns Skole, som er aarlig fem Rigsdaler. 2) Indgangspenge af hvert Barn, som i hans Skoledistrikt søger Skolen, fire Skilling danske. Og ej videre Skoleløn af dennem at fordre, med mindre nogen længere vil og formaar at holde deres Børn i Skole end de 4re Vintermaaneder, da de derfor betaler sædvanlig Skoleløn, nemlig 2 Sk. egentlig for hver, som læser i Bøger, og 3 Sk. for dem, som regner og skriver. 3) Af dem i begge Sogne som skal præpareres til Confirmation, og hvilke maa søge Degneskolen i den Tid, Skolen holdes, nyder han ogsaa egentlig to Skilling danske. 4) Af hver Mand i hans Skoledistrikt, som har Heste og Vogn, leveres ham et forsvarlig Læs Tørv, enten de haver Børn eller ikke, til Ildebrand og Vintervarme for Børnene, som derimod holder Skolestuen forsvarlig varm. 5) Til en Kos Græsning og Foder nyder han Græs paa Jandrup Kirkegaard, som han selv lader slaa og bringe til sit Hus. Men ej tillades at indslaa eller tyre nogen Slags Kreaturer paa Kirkegaarden. — Og desuden af hans Skoledistrikt to Rigsdaler i rede Penge.

Og som Bonden ikke længere kan holde sine Børn i Skole end fra Oktober Maanedes Udgang, da Rugsæden er lagt, og til næstpaafølgende Februarii Maanedes Udgang, da Vaardyrknin-gen og en Del af Kreaturerne Udslaaelse paa Heden begynder, saa kan Skolelønnen for de 2de Omgangs Skoleholdere ej heller for videre Tid ansættes end som forbemeldte 4re Vintermaaneder, da de nyder for samme hver: 1) Udi rede Penge fem Rigsdaler to Mark. 2) Indgangspenge af hvert Barn, der søger deres Skole, 4 Skilling, de fattige undtagen. 3) Et Læs Tørv til Ildebrand og Vintervarme for Børnene i Skolestuen leveres af hver Mand, som har Heste og Vogn, enten de har Børn eller ikke, hvorimod Skolestuen holdes forsvarlig varm.

Til samme Skoleløns Betaling samt Bøger til de fattiges

Skolebørn henlægges Lysepengene af Jandrup Kirke, samt hvis af Kassen, Bækken- og Mulktpenge kan falde, saa vel som 4re Skilling af hver Tønde Hartkorn, Konge- og Kirketiender, item Præstegaardens Takst. Og hvad samme da ikke kan strække til fyllest Betaling (siden ej videre, som meldt, maa tages af den skolesøgende Ungdom), skal videre blive lignet paa Lodsjeerne i hvert Skoledistrikt, som igjen kan tage Refusion derfor af deres egne Bønder og Tjenere.

Billum Sogn.

For dette Sogn behøves een fastsat Skole, som skal bygges og opsættes af samtlige Sognets Lodsejere (Hannevang alene undtagen, som er lagt til Kierup By under Jandrup Sogn), hvilket ikke kan være mindre end som fem Fag Hus. Og skal samme sættes og skikkelig indrettes til Skolestue straks sønden Billum Kirke ved de der staaende sex Fag nye Hus, som næstvigte Aar er bekostet opsat af os trende, nemlig Hr. Povel Borrebye, Rasmus Bondesen paa Søvig og Søren Ryegaard paa Hesselmød, hvor samtlig Sognets Ungdom kan søge Skolen, naar Børnene i Hannevang, som forhen meldt, søger Skolen i Kierup.

Og skal for samme Skole være en Skoleholder de 4re Vintermaaneder, som Bonden formaar at holde sine Børn i Skole, ligesom ved Jandrup Sogn meldt er. Og da for samme at nyde: 1) Udi rede Penge otte Rigsdaler. 2) Indgangspenge af den skolesøgende Ungdom, de fattige undtagen, som befries, fire Skilling danske. 3) Et forsvarlig Læs Tørv af hver Mand i Sognet, som haver Heste og Vogn, enten de haver Børn eller ikke (Hannevang undtagen), hvilke Tørv af samtlige Sognemænd skal leveres paa den Dag, naar største Lodsejerne det godt befinder ved Kirkestevne derom at lade advare.

Til bemeldte Skoleløns Betaling samt Bøger til fattige Skolebørn henlægges Lysepengene af Billum Kirke, samt hvis af Kassen, Bækken- og Mulktpenge, item fire Skilling af hver Tønde Hartkorn, Konge- og Kirketiender, af Sognet kan falde. — Hvad samme da ikke kan udgjøre, skal videre lignedes paa hele Sognets Lodsejere hver efter sin Anpart Hartkorn til fyldest Betaling at svare, som igjen efter Plakatens 6te Post kan tage Refusion af deres Bønder og Tjenere.

Ved Skoleholdet for begge Sogne maatte erindres¹:

1) At ingen tager de Børn i Tjeneste, som ikke haver været til Alters, paa anden Maade og Vilkaar, end at de skal holde dem til Skole paa den Tid om Aaret, naar Skole holdes, som er fra Oktober Maanedes Udgang og til Februarii Maanedes Udgang, dog Hyrderne undtagen, som skal vogte Faarene, hvilke dog skal søge Skolen, naar det er Indlukkelsesvejr. Og i Fald Husbonden, som haver samme Børn i Tjeneste, ikke holder dem til Skole, skal de svare for hver Uges Forsømmelse til Skolekassen 4re Skilling danske, som hos den skyldige skal udpantes.

2) Dersom Forældrene forsømmer at lade deres Børn over 8te Aar gamle flittig søge Skolen, naar Skolen holdes, skal de bøde for hver en Dag, de uden lovlig Undskyldning enten af Børnenes Helbred eller Vejrligets Forhindring udebliver, til Skolekassen 2 Skilling, som skal udpantes af den, som holder Kassen.

3) De smaa Børn under 8te Aar gamle er det umulig at søge Skolen uden af de Byer, Skolen ligger udi. Dog bør samme ikke forsømmes, men som sædvanlig om Vinteraftener af Forældrene læres deres A. B. C., Fadervor, Bordlæsning, Aften- og Morgenbønner samt videre, saa vidt de selv kan, og Børnene kan fatte, indtil de opnaar den Alder og de Kræfter, at de kan søge Skolen. Og paa det Forældrene ej skal finde Lejlighed til Efterladenhed i denne deres største Pligt, saa bør de være forbunden til at møde med samme Børn udi den ugentlige Katekisation, som sker i Skolen 3 à 4re Gange hver Vinter, at Præsten der kan forfare, hvorledes Forældrene vigilerer for samme deres Børns Lærdom. Og hvis han da finder deres Brøst, bør Forældrene at bøde til Skolekassen for hvert Barn, de saaledes haver forsømt, hver Gang deres Brøst findes, 4re Skilling, som fra dem udpantes.

4) Siden det er kun en kort Tid, Skolen kan holdes, saa maatte det anses saa nyttig som fornøden for Ungdommen for at holdes ud i Erindring om, hvad de i Skoletiden haver lært, at Degnen ugentlig efter Loven udi Hovedsognet, og Skoleholderen ugentlig for Billum Sogn gaar om i Byerne den Tid om

¹ Det efterfølgende findes i flere Skolefundatser i Vester Horne Herred.

Aaret, Skole ikke holdes, for at overhøre Ungdommen, hvorom i Kirkerne næste Søndag forved kan advares, hvad Tid paa Dagen og hvad Sted i Byerne Børnene skal samles, som om Sommeren bekvemmeligst kunde ske, naar Kreaturerne ved Middagstider formedelst Hede og Varme løber hjem og nogen Tid bliver indestaaende, da de af de faa Timer kunde betjene sig til de unges Undervisning. Skulde Degnen saa vel som Skoleholderen hver i sit Sogn herudi findes efterladet og forsømmelig, skal de for hver Uges Forsømmelse, naar de ikke er i anden lovlig Forhindring, bøde en Mark danske til Skolekassen, som hos dem udpantes.

II.

Skolefundats for Aarre Sogn.

For dette Sogn, som er annexet til Grimstrup, kan Degnen ej formedelst Vejens Længde ingenlunde betjene Ungdommens Undervisning, hvorfor den, som til datum sket er, vil afdeles udi 2de Skoledistrikter, nemlig:

1.

Aarre og Gunderup Byer item Tranberg sammenlægges til dette Skolehold, siden de magelig og uden nogen Fare om Vinteren kan søge Skolen udi Aarre By, da der hverken er Kjære, Aar eller Bække imellem, men godt fast Agerland at komme over. Ellers som dette lidet Sogn ikke formaar at bekoste en ny Skolehus at lade opbygge og vedligeholde, den kongelig allernaadigste Forordning af 29. April 1740 ogsaa tillader, at Skolevæsenet paa menagerligste Maade maa indrettes, naar Ungdommen udi deres Kristendom tilbørligen kan vorde oplyst, der og for billig Leje kan faas en bekvem Skolestue midt udi Aarre By, hvor bemeldte Steders Ungdom magelig kan rummes udi, eragtes tjenligst, at Almuen selv, ligesom til datum sket er, aarlig akkorderer med en god og dygtig Skoleholder, hvad han skal have til Løn, og hvorledes han skal nyde Kosten, enten ved Omgang eller paa et vist Sted, saa længe han holder Skole, i ringeste de 4re Vintermaaneder, om Almuen ikke skulde kunne undvære deres Børn fra deres Avl og Kreaturers Bevogtning fra Medio Oktober til Medio Marts. Dog maa saadanne Skoleholdere ikke antages uden efter min og Sognepræstens foregaaende Approbation, om han betros Ungdommen til Undervis-

ning. Naar Almuen da saaledes selv forskaffer en god Skoleholder og forsørger ham sin Kost og Løn samt Skolestue, nyder de de $\frac{2}{3}$ de Dele af Lysepengene til Hjælp, foruden hvad dem af Kassen siden kan tillægges.

2.

Til behørende Varme udi Skolestuen skal enhver Halvgaards Mand udi denne Skoledistrikt, som haver Heste og Vogn, forskaffe een forsvarlig god Læs Tørv udi rette Tider, enten de har Børn eller ikke. Saa skal og de, som ingen Børn haver, være forpligtede at komme de andre til Hjælp med at koste og lønne Skoleholderen efter Advenant og enhvers bekjendte Tilstand og Formue, alt under behørig Exekution. Og skulde mod Forhaabning nogen af denne Skoledistrikts Beboere under staa sig herudi at vise nogen Slags Opsætsighed, enten forsætlig at holde deres Børn fra Skole at søge ud i bemeldte Aarre By eller ikke efter mindelig Advarsel straks betaler deres Andel af Skoleholderens Kost og Løn samt Skolestuens aarlige Leje, bør de modvillige første Gang mulkeres paa 1 Mk. danske, anden Gang 2 Mk. og 3die Gang dobbelt saa meget, nemlig 4 Mk., til Skolekassen, alt under Exekutions Tvang, hvormed Sognefogden og Lægds mændene bør have nøje Indseende og de skyldiges Brøst for mig som største Lodsejer uopholdelig at tilkjendegive til vedbørlig Afstraffelse og fornævnte Skolemulkters Indkassering, saafremt de ej vil vente sig for utidig Taushed og Medhold med lige Mulkt at vorde anset.

3.

Et andet Skolehold vil blive for Jyllerup Bys Ungdom, siden det om Vinteren vil falde dem umuligt at kunne søge Skolen udi Aarre formedelst den onde Vej og moradsig Grund, der falder imellem Byerne, hvorudover bemeldte Jyllerup Bys Beboere vil selv være forpligtede til at holde en Skolemester efter billigste Akkordt, de selv kan slutte om Kost og Løn, som menes bedst kan ske ved Omgang hver Uge, hvortil de kan forhjælpes med $\frac{1}{3}$ Part af Lysepengene, og ellers hvad dem af Kassen videre efter Billighed tillægges af, hvis som overskyder fra behøvende Bøgers Indkjøb.

4.

Til bemeldte Aarre Sogns Skolehold forskaffes en Sparbøsse med 2de Laase for, hvor udi skal nedlægges hvad Bøder eller

andre Indkomster, som ved Tavlens Omgang udi Kirken eller Husene ved Brudvielser, Børnedaab, Begravelser samt Gjestebuder og Værtskaber kan forefalde. Til samme Kasse bør hver Husmand og Inderste aarlig betale 4 Sk. danske. Item hver ugift Person, Karl eller Dreng, som ej har nogen Sted i Fæste og er over 15 Aar, at betale aarlig 2 Sk. danske og hver Pige over 15 Aar 1 Sk. danske, hvilke Penge jeg som største Lods-ejer ved min Fuldmægtig paa Enderupholm lader indkassere og udi Kassen eller Bøssen henlægge udi Sognepræstens Overværelse. Og bør Degnen ved alle Forsamlinger udi Agt tage, at Skolens Tavle baade udi Kirken og udi Husene vorder om-
baaret, og hvad der derudi da gives, overleverer han efter rigtig Specifikation ved Dag og Datum under sin Haand til bemeldte min Fuldmægtig, som han derefter besørger udi Bøssen henlagt, som oven er meldt. Skulde nogen Husmand, Inderst eller Karl eller Pige nægte at erlægge saadan Afgift til Skolekassen, bør det ved Exekution fra de skyldige inddrives. Hvilken Kasse da forbliver hos Sognepræsten udi Forvaring til Aabning udi hvert halv eller hel Aar udi bemeldte Sognepræsts og min eller Fuldmægtiges Overværelse for deraf at købe de fornødne Skolebøger, og det overskydende efter Billighed at deles imellem disse 2de Skoledistrikter til Skoleholdernes Belønning. Hvilket saaledes indstilles til Deres Excellences saa og Deres Højærværdigheds forventende gode Approbation.

Endrupholm, d. 4. Novbr. 1747.

C. Teilman.

Forestaaende for Aarre Sogn forfattede Skolefundats bliver hermed approberet.

Bramminge, d. 5. Febr. 1748.

C. C. v. Gabell.

H. A. Brorson.

III.

Fundats til Skolehold for Gjording Sogn.

Som der ifølge kongelig allernaadigste Forordning af 23. Januarii 1739 til Gjording Degnebolig er bygget Skolestue, og dertil en Fundats af salig Gehejmerraad Gabell har været indrettet, men samme er forkommet, saa haver jeg som nuværende Enelodsejer i Sognet (undtagen Varhoe, som bestaar af 12 Td. Hartkorn) denne forfattet saaledes, at

1.

da Sognet er saa vidtløftig, at det ikke ringere end i fire Skoledistrikter kan inddeles, saa er for det

2.

Gjording som Hovedskole tillagt følgende Byer, nemlig Nør-Bøel, Aike, Hissellund, Gjordinglund, Sønder- og Nør-Gjording, Gjording Mølle, Varhoe, Bjerndrup og Faanager, som alle bekvemmelig kan søge Hovedskolen, og derfor for det

3.

til hver Paaske og Mikaeli skal betale Degnen som Skoleholder for bemeldte Hovedskoles Distrikt sin Skoleløn saaledes, at af en Helgaard svares 2 Mk., en Halvgaard 1 Mk., en Tredjedelgaard 12 Sk., en Fjerdepartgaard 8 Sk., en Boel 6 Sk. og et Gadehus 4 Sk., der ialt udgjør 5 Rigsdaler, hvilke alle uden Exception, enten de har Børn eller ikke, paa førnævnte Tider til bemeldte Hovedskole skal kontribuere under Straf af Exekution. Og nyder Degnen her foruden af Kirkelysepengene 2 Rigsdaler.

4.

Skal hver Bonde i førnævnte Hovedskoledistrikt, saa mange som haver Heste og Vogn, være pligtig at levere til Skolen om Sommeren i rette Tid et forsvarlig god Læs Tørv.

5.

Herimod skal Degnen ifølge forbemeldte Forordning forbindes til at holde Skole saavel for ovenmeldte Byer som for saa mange af hele Sognets Ungdom, der er af den Alder, at kan og vil søge Hovedskolen. Saa skal og de Børn, som agter sig til Konfirmation være pligtig, naar de er over 14 Aar, at søge fornævnte Hovedskole fra Mikaeli til Paaske, som Degnen skal være pligtig ej alene forsvarligen at undervise i deres Kristendom, men endog, om nogen det forlanger, da at lære Skriven og Regnen uden Betaling.

6.

Og skulde Degnen ikke være istand til at holde Skole, men dog forretter sit øvrige Embede forsvarlig, da antages af største Lodsejer og Præsten en tjenlig Skoleholder, som Degnen ifølge Forordningen skal koste og lønne, imod at han derfor nyder den i forberørte 3die Post stipulerede Løn 7 Rigsdaler.

7.

Den anden Skoledistrikt bliver da Sønder-Bøel, Iisted og Nør-Høe, hvilke for Vejens Længde og Vanskelighed ej kan søge Hovedskolen og derfor selv skal have en Skolemester, som de selv paa bedste og billigste Maade kan akkordere, og deres Børn forsvarlig undervise, hvortil de samtlig, enten de har Børn eller ej, skal og bør contribuere. Og til Hjælp af Kirkelysepengene nyde 3 Mark.

8.

Den tredie Skoledistrikt bliver Lourup og Staarup, der ligeledes ej kan søge Hovedskolen, men vil tilkomme at holde en egen Skoleholder til deres Ungdoms Undervisning, hvortil de samtlig ligesom i næstforegaaende Post bør contribuere. Og nyder til denne Skoledistrikt til Hjælp af Lysepengene 3 Mark.

9.

Den fjerde Skoledistrikt bliver alene Tange, som er saaledes beliggende, at den ingen af foranførte 3de Skoledistrikter kan søge, og derfor selv paa bedst Maade faar opagte deres Børn med forsvarlig Undervisning, hvorimod de og til Hjælp af Lysepengene tillægges 2 Mark.

10.

Dette Tillæg ydes dog ej paa anden Maade end at de, som i de 3de foregaaende Poster meldt er, holder deres Børn til forsvarlig Undervisning, da de ellers i vidrig Fald ej alene mister det Tillæg, men skal endog betale lige saa meget i Mulk, som alt henlægges til Skolekassen.

11.

Til denne Skolekasse desbedre at faa i Stand sat henlægges herforuden, hvad Mulkter og Tavlepenge, der ved Bryllupper Barsedaa og Kirkegangskoner kan indsamles, som og af hele Sognet hver Inderste dertil aarlig at betale 4 Sk., hver ugift Karl eller Dreng, som har været til Konfirmation og ej har Sted i Fæste, 2 Sk., hver Pige af samme Alder 1 Sk., hvorover Præsten meddeler sit Mandtal. Hvilke Penge største Lodsejer i Sognet lader indkassere, og i en dertil indrettet Kasse i Præstens Overværelse henlægges.

12.

Heraf naar Skolekassen kommer i den Stand, at der foruden Bøgers Bekostning til de fattige Børn kan ske nogen Udbeta-

ling, bliver delt til de 4re Skoledistrikter, saaledes at Degnen som Hovedskoleholder nyder $\frac{1}{2}$ Parten, den øvrige halve Part deles imellem de andre 3de Skoledistrikter, saaledes at de udi foregaaende 7de og 8de Post nyder hver $\frac{2}{5}$ Del og den 4de eller sidste Skoledistrikt $\frac{1}{5}$ Del af bemeldte Kasse.

Forestaaende Fundats til Skolehold for Gjørding Sogn er af mig som største Lodsejer i bemeldte Sogn saaledes paa bedste og bekvemmeste Maade bleven indrettet, som herved insinueres Deres Excellence og Deres Højærværdighed som Stiftets høje Øvrighed til forventende gunstig Approbation.

Bramminge, d. 13. Juli 1751.

I. C. Worm.

Da forestaaende paa bedste og bekvemmeligste Maade efter Sognets Beskaffenhed er indrettet, har underskrevne ikke noget derimod at erindre.

Gjørding, d. 12. Oktbr. 1751.

I. F. Neuman.

Forestaaende Skolefundats bliver herved af os approberet.
Ribe, den 22. Juni 1751.

F. G. Oertzen.

H. A. Brorson.
